

Başlık/ Title: Filistin’de Bir Osmanlı Arşivi: Müeessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsî’l-İslâmiyye / An Ottoman Archive in Palestine: The Revival of Heritage and Islamic Research Foundation

Yazarlar/ Authors

Alaattin DOLU

ORCID ID

0000-0002-6258-8335

Bu makaleye atıf için: Alaattin Dolu, Filistin’de Bir Osmanlı Arşivi: Müeessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsî’l-İslâmiyye, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 8 (Kış 2020): 85-100.

To cite this article: Alaattin Dolu, An Ottoman Archive in Palestine: The Revival of Heritage and Islamic Research Foundation, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 8 (Winter 2020): 85-100.

Makale Türü / Type of Article: Arşiv Tanıtımı / Introduction to Archive

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 07.12.2020

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 29.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 29.12.2020

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
BPS- Bulletin of Palestine Studies
Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS

SCIENTIFIC INDEXING

CEEOL

DRJI

İSAM

Asos İndeks

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Alaattin DOLU*

Filistin’de Bir Osmanlı Arşivi: Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye¹

Özet: Osmanlı Devleti hâkim olduğı coğrafyada yıkılışından sonra arkasında bıraktığı kültürel birikim bugün söz konusu toprakların tarihinin araştırılmasında bir veri kaynağı olmaktadır. Balkanlardan Ortadoğı’ya uzanan geniş coğrafyada kurulan yeni devletlerden bazıları arşivlerin bir kısmını araştırmacılara açmıştır. Bu arşivlerin birisi Filistin’de Vakıflar Bakanlığı Arşivi olup içinde Osmanlı öncesi ve sonrası belgeleri de barındırmaktadır. Bu arşiv kurulduğı tarihten sonra araştırmacılara bir süre sınırlı hizmet vermiş, daha sonra řu anda bulunduğı Ebû Dîs kasabasında Türkiye’nin de desteğıyle daha profesyonel bir hizmet sunmaya başlamıştır. Burada bu arşive ve kataloglarına dair bilgiler sunulmakta ve Filistin tarihi çalışmak isteyen araştırmacılara bir yol gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Arşivi, Filistin, Kudüs, Osmanlı Devleti.

An Ottoman Archive in Palestine: The Revival of Heritage and Islamic Research Foundation

Abstract: The cultural heritage left behind by the Ottoman Empire today is a source of data for history studies. Some of the new states established in the vast geography extending from the Balkans to the Middle East have opened their central archives to researchers. One of these archives is the archive of the Ministry of Foundations in Palestine, and contains documents before and after the Ottoman Empire. This archive has provided a limited service to researchers for a while after its establishment. Then it began to provide a more professional service in Abu Dis with the support of Turkey. This paper reveals information about this archive and its catalogs, and it provides a way for researchers who want to study Palestinian history.

Keywords: Ottoman Archive, Palestine, Jerusalem, Ottoman Empire.

* Dr. Öğretim. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, alaattind@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-6258-8335

¹ Bu yazı Yedikata Dergisi’nin Haziran (58) 2013 sayısında yayınlanan makalenin genişletilmiş halidir.

Giriş

Şehir tarihi çalışmalarında üzerine araştırma yapılan şehri teneffüs etmek ve kurumlarını inceleme fırsatı bulmak çalışmaya karakter veren bir “öz” gibidir. Şehri “uzaktan sevmek” araştırmayı tamamlamada yeterli gelmeyebilir. Hele bu şehir hem dinler tarihi hem de insanlık tarihi açısından kadim bir geçmiş ve kültüre sahip kutsal bir mekân olunca havası solunmak ve o tarih “canlı yaşamak” istenir. Zira kutsal mekân “bilinen gündelik zamanın veya tarihin etrafında döndüğü bir tür eksen ya da merkez olarak konuşan bir mekândır.”² Ayrıca üzerine araştırma yapılan mekân kendisiyle konuşan araştırmacıya öğrenilebilen bir beceri kazandıracaktır. Bu becerilerin başında coğrafi bilgiler ile şehir mekânların konumlanışı ve tarihi sürekliliğinin öğrenilmesi gelmektedir. Bu da tarihsel olayların geçtiği mekânlara içeriden bakmayı, Tosh’un Wedgood’dan aktardığı şekliyle “o anın yaşanmakta olduğu duygusunu canlandırmayı” gerektirecektir. Tarihçinin aynı zamanda hayal gücüne sahip olması gerektiğini vurgulayan Tosh geçmişin kurgulanmasını diğer disiplinlerle kurulabilen ilişkiyle açıklamaktadır. Kronolojiden kurtularak “anamlı bağıntılar” kurmanın yolu da keşiften geçmektedir.³ Bu amaçla keşif maksatlı ilk yolculuğumu Ürdün’de Arapça eğitimi alırken Amman’dan kara yoluyla Kudüs’e giderek gerçekleştirmiştim. Sonraki yolculuğum ise ikamet üzere idi. Osmanlı idaresinde Kudüs üzerine çalışmaya karar verdiğim 2007 yılından bu yana Ortadoğu ve Türk siyasetinde onca şey değişti. Davos olayı, Mavi Marmara krizi gibi olaylar Türkiye ile Filistin’i her zamankinden daha fazla yakınlaştırdı. Üstüne adına Arap Baharı” denen ve Ortadoğu’yu kasıp kavuran olaylar da eklenince Türkiye Filistin için çoktan “yeni Osmanlı” oluvermişti. Daha önce İsrail ile Türkiye arasındaki ittifak anlaşmalarının Filistin nazarında hoş görülmediğini ve bu anlamda Filistin’deki Türkiye imajını ancak Filistinlilerle tanıştıktan sonra öğrenmiştim. Aralarında halk cephesi üyelerinin bulunduğu bazı kimseler Osmanlıların buradaki 400 yıllık hâkimiyetini isti’mar (müstemleke) kelimesiyle özetlerken çoğu Filistinlinin nazarında Türkiye geçmişin izlerini hatırlatan “mimar” bir devlet olarak görülmekteydi.

Filistin’de Arşive Giden Yol

2009-2010 yıllarında çalışmalarda bulunduğum Ürdün Üniversitesi’nde bulunan Kudüs Şer’iyye Sicilleri arşivini gördüğümde hayıflanmış ve üzölmüşüm. Osmanlı’dan kalma daha binlerce evrak olmalıydı. O yıl

² Burhanettin Tatar, “Tarihsel Mekân Fenomenolojisi”, *Milel ve Nihal* 3/4 (Eylöl-Aralık 2007), 21.

³ John Tosh, *Tarihin Peşinde* Çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2011), 112-114 ve 124-126.

Amman'dan karayolu ile Kudüs'ü ziyaret ederek buradaki hazinenin varlığını öğrendikten sonra kendimle sözleşerek Türkiye'ye dönmüştüm. Daha sonra Yüksek Öğretim Kurulu'nun desteğiyle 2012 yılının sıcak bir sonbahar gününde Kudüs'e ulaştığımda daha önceden haberleştiğim Ensâri ailesinin bir üyesi olan ismiyle müsemma Mahmud el-Ensâri'nin evinde ilk gece misafir olmuştım. Burada misafir olan ne ilk Türk ne de son Türk olacaktım. Ertesi sabah erkenden güne, Babü'l-Amud'da tarçınlı simit ile yapılan kahvaltıyla başladıktan sonra Sultan Süleyman Caddesi bitişiğinde bulunan otogardan 36 numaralı minibüs ile Batı Şeria'daki Osmanlı Arşivi'ne ulaşmak hiç zor olmamıştı. Arşive adım attığım andan itibaren karşılaştığım herkesin mütebessim bir şekilde beni karşılaması enerjimi iki katına çıkardı. Hemen arşiv malzemelerini görmek niyetindeyken arşiv memurları ile koyu hoş sohbet dalmış bulunduk. Saat 10'a geldiğinde kahvaltı saati gelen mütebessim memurların şahsıma sundukları ekmek arası nefis fela fel ve dört bardak naneli çaydan sonra artık mikro film makinesinin başına oturma zamanı çoktan geçmekteydi. Mahkeme defterinin ilk celsesi benim de mikrofilm makinesi karşısındaki ilk deneyimim olacaktı. Gösterilen ilgi ve ihtimam mikro film makinesinin başına geçişimi biraz ertelese de mesainin bittiği saat 15.00'a kadar aklımdaki birçok soruyla için uzmanını (Dr. Muhammed Said ve Muhammed Safedi) rahatsız ettim. Hiç gocunmadan her defasında içtenlikle cevap verdiler. Filistin arşivlerinde ve Filistin'de geçirdiğim bu ilk gün, sonraki 6 ayımın bir özeti idi.

Resim 1. Arşivin Girişi (Fotoğraf: Besme Abbâsi)

Arşivlerin Muhtevası

Filistin’deki Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye Arşivi 1983 yılında Kudüs merkezde kurularak 1986 yılında şimdiki bulunduğu yer olan Ebû Dîs kasabasına taşınmıştır. Arşivde toplam 26 kişi çalışmaktadır. Daha önce Mescid-i Aksa Arşivi’nde bulunan belge koleksiyonları buraya aktarılmış. Müteferrik olarak Osmanlı dönemine ait 300.000 evrak bulunmaktadır. Bunlardan sadece 30.000 tanesi tasnif edilmemiştir. 1996 yılında belge restorasyon çalışmalarının başladığı kurumda her gün tasnif ve tamir işi yapılmakta olup tasvir işleri de devam etmektedir. 180.000 evrak tamir edilerek aslı korunmaya çalışılmıştır.⁴ Osmanlı Arşivi’nin bulunduğu odadaki defter serileri ve müteferrik evraklar Türkiye’nin desteğiyle satın alınan özel dolaplarda saklanmaktadır. Bu dolaplarda her biri farklı konulara ait olan evrak ve defter tasnifleri yer almaktadır. Bu defter ve evraklar; vakfiyeler, tamirat ve hesap defterleri, askeri, siyasi ve idari, evlilik, tapu gibi çeşitli belge koleksiyonlarından oluşmaktadır. Osmanlı arşivinin bulunduğu odanın sorumlusu Besme Abbâsi’dir. Bu arşivin modern dönem için önemi ise İsrail kontrolünde olan Kudüs Belediye Arşivi’nin nüshalarının buraya aktarılmış olmasıdır.

Resim 2. Belge Tasvir ve Restorasyon Çalışmaları

⁴ Şeyh Cemal Bevatna, *Müessesetü İhyâi’t-Türâs ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye* (Ayzeriyye-Beytü’l-Makdis: Vezâretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’d-Diniyye, 2008), 1-5.

Arşıvdeki en eski tarihli belge ilk sicil defterine ait olup 1530 tarihlidir. Siciller kurumun en önemli ve en zengin arşivini oluşturmaktadır. İlk olarak 1985 yılında sicillerin mikro filme aktarım işlemi gerçekleştirilmiş. Arşivin en zengin koleksiyonu olan mahkeme sicilleri daha sonra resim formatına da aktarılmıştır. Osmanlı dönemine ait 536 sicil defteri⁵ ile beraber toplam 3700 sicil defteri mevcuttur. Günümüze kadar ulaşan kayıtlardan geri kalanların çoğunluğu İngiliz manda dönemine aittir. Sicillerin asılları Harem'ř-şerif Arşivi'nde Baş Kadı riayetindedir. 1985 yılındaki koşullara göre daha iyi imknlara sahip arşıvdeki siciller Türkiye'nin desteğiyle yeniden tasvir edilmiştir. Ayrıca sicillerin Nablus'ta En-Nech Üniversitesi Arşivi ve Ürdün'de Ürdün Üniversitesi Arşivi'nde mikrofilmleri bulunmaktadır. İlk dönemlere ait siciller mikro film makinesiyle okunamayacak kadar kötü bir hat ile yazılmıştır. Siciller İstanbul'dan gelen evâmir serisi hariç olmak üzere Arapçadır. Zaten sicillere kaydedilmiş olan İstanbul'dan gelen belgeler serisi ayrı bir defter serisi olarak tasnif edilmiştir. Bu seri içinde 1630-1650 yılları arasında ise sadece Kudüs' ilgilendiren fermanlar yer almaktadır.⁶ Klasik Arap okuma ve ıstılah bilgisine ihtiyaç duyulan bu sicilleri bugün Araplar dahi okumakta zorlanmaktadır. Kayıtlar ktibin birden değişmesiyle hiç okunamaz oluvermektedirler. Kadı mahkemesinde teşekkül eden şer'iyye sicilleri ve mahkemenin kendisi Osmanlı dönemi boyunca kurumsal olarak değişimler geçirmiştir. Bu anlamda Doumani bu değişimin 16-18. yüzyıllar, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl şeklinde üç döneme ayırarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Burada bu meselenin ayrıntılarına girmeyeceğiz ancak 16 ila 18. yüzyıllar arasında Osmanlı idari sistematikiğinin değişimi sonraki dönemlerdeki mahkeme sicillerinin hacimsel boyutuna da yansı mıştır.⁷ Defterler arasında aslında surre defteri olup sonradan yapılan tasnifle mahkeme sicili olarak tanımlananlar da bulunmaktadır. 219 nolu sicil bunlardan birisidir.⁸ Mandaville, Salameh ve Doumani bölgede yer alan şer'iyye sicillerine dair çeşitli tanıtımlar yapmıştır. Bugün Filistin'de Vakıflar Bakanlığına bağlı bir arşiv olarak hizmet veren merkezde belgelerin tamir ve restorasyon çalışmaları yapılabildiği gibi arşiv dökümanları Türkiye'nin yardımlarıyla donatılan merkezdeki özel dolaplarda muhafaza

⁵ Bevatna, s. 16.

⁶ Bashara B. Doumani, "Palestinian Islamic Court Records: A Source for Socioeconomic History", *Review of Middle East Studies* 19/2 (1985), 162.

⁷ Doumani, s. 156-158.

⁸ KşS/219. 25 Receb 1136/8 Nisan 1735.

edilmektedir. Diğer taraftan araştırmacılara da kapılarını açarak araştırma faaliyetlerine öncülük etmektedir. Salameh sicilleri iki kategoride değerlendirmektedir. İlk tespit edilenlerden sonra ortaya çıkanları yeni seriler olarak adlandırmaktadır. Arşiv kataloğu ve daha önceki araştırmacıların sunduğu veriler⁹ ile kendi tespit ettiklerim neticesinde ortaya çıkan Kudüs şer’iyye sicilleri kataloğu aşağıda yer almaktadır.

Yıl	Cins	Cilt
936 (1529-30) – 1965	Normal	1-562 arası ciltler
1008-1009 (1599-1600)	Normal	80
1113-1115 (1701-1704)	Normal	201
25 Receb 1137 (8 Nisan 1735)	Surre Defteri	219
942-45	Evâmir	9
948-1001-16	Evâmir	11
958-78	Evâmir	32, 34, 42, 47, 69
987-1016	Evâmir	60 ,63, 65, 68,
1021,1029 (1612-1620)	Evâmir	71, 73 ,74, 81, 93, 97
1033-1041	Evâmir	108,114
1049-52	Evâmir	131
1062-64	Evâmir	148
1067-76	Evâmir	153-159
1079-90	Evâmir	190-176
1280-90	Evâmir	348
1050-52	Kassam	130
1070-71	Kassam	158
975-81	Metrukât	50

Tablo 1. Şer’iyye Sicilleri

Şer’iyye sicillerinin haricinde Osmanlı dönemine ait 700 bin adet müteferrik evrak bulunmaktadır. Bu belgeler arasında 1875-1902 yıllarını ihtiva eden bazı belgeler Kudüs mahkemesi sicillerinde kayıtlı belgelerin müsveddeleridir. Kurumda bulunan 1766 yılına ait bir Nakîbü’l-Eşraf defteri ise kıymetli arşivler arasında yer almaktadır. Vakfiyeler, tapu kayıtları, surre

⁹ Jon E. Mandaville, “The Ottoman Court Records of Syria and Jordan” *Journal of the American Oriental Society*, 86/3 (1966), 318; Khadr Salameh, “Aspects of the Sijills of the Shari’a Court in Jerusalem” *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*, ed. Slyia Auld, Robert Hillendbrand (London: Altajir World of Islam Trust, 2000), 103-144.

defterleri, kanun ve mevzuatlar ve çeşitli konulardaki belgeler Filistin şehirlerine göre tasnif edilmiş şekilde bulunmaktadır.¹⁰

ادارة الأوقاف والشؤون الإسلامية العامة
قسم أحياء الخليات الإسلامية
بوت القدس
تلفون ٢٨٤٤٧٢

رقم الصندوق
الحفظ

نوعية الوثيقة
أصل
صورة

رقم الملف
٣٨/٨٨٨/٢٠٥٩/٢

رقم الملف

الموضوع
وقف قناة الميلى (إشعار البناء)
دائماً ما بني الميلى من قبل المالكين
مع كؤوبهم المستورين من إنشاء منازل وقماره وطولهم
السنة ١٢٩٨

ملاحظات
وقفية قناة الميلى (إنشاء لمائة وإيقاف)
من قبل السلطان سليمان القانوني

أدخلت في القهرست
تاريخ / /
وقوع / /
رقمها
في القهرست

Resim 3. Hicri 948 tarihli Suyolları Vakfına Ait Evrak Dosyası

Filistin'deki Osmanlı döneminin akabinde 1918 yılından itibaren başlayan döneme ait Arapça belge sayısı 700 bin civarındadır. Bu belgeler vakıflar, mülkler, tamirat ve tadilat, davalar, eğitim, siyaset, arkeoloji, din ve diğerleri olmak üzere belirli başlıklara haizdir. Bu belgeler içinde en önemlileri ise kuşkusuz vakıflarla ilgili olanlardır. Zira bu evraklar kamu ve şahıs hukuku tanımayan İngiliz ve İsrail işgalini ve onların sosyal, askeri ve

¹⁰ Bevatna, 5-8.

finans kurumları tarafından talan edilen arazileri ortaya çıkarmaktadır. Filistin’de Meclisü’l-İslâmî el-A’la’nın (Yüksek İslam Konseyi) teşekkülü, organları ve üyelerine dair pek çok belge de bu arşivde yer almaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait Filistin Ulusal Hareketi’yle ilişkili evraklar ile İslam Konseyi’nin diğer devletler ve kurumlar ile yazışmaları da arşivin koleksiyonları arasındadır.¹¹

Bunlardan başka arşivde çeşitli konularda toplam 4000 yazma eser mevcuttur. Yazmaların 510 tanesinin orijinali arşivde bulunmakla birlikte geri kalanların orijinalleri ise El-Aksa Kütüphanesi, El-Budeyri Kütüphanesi, El-Hac Nimr en-Nablusi Kütüphanesi gibi farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Yazma eserlerin büyük çoğunluğu Memlûk ve Osmanlı dönemine aittir. Yazma eserlerin yüzde 23’ü Fıkıh ilmiyle ilgilidir. En eski tarihli yazma hicrî II. yüzyıla tekabül eden Rika’ hattıyla ceylan derisi üzerine yazılmış bir Kur’an-Kerim’dir.¹²

Resim 4. 2012 Yılında Türkiye Tarafından Teşrif Edilen Ofisler

Arşivin kütüphanesinde 10.000’den fazla kitap bulunmakla birlikte 1200 taş baskı kitap mevcuttur. 20.000’den fazla dergi koleksiyonuna sahip kütüphanede Osmanlı dönemine ait gazeteleri de bulmak mümkündür.

¹¹ Bevatna, 9-10.

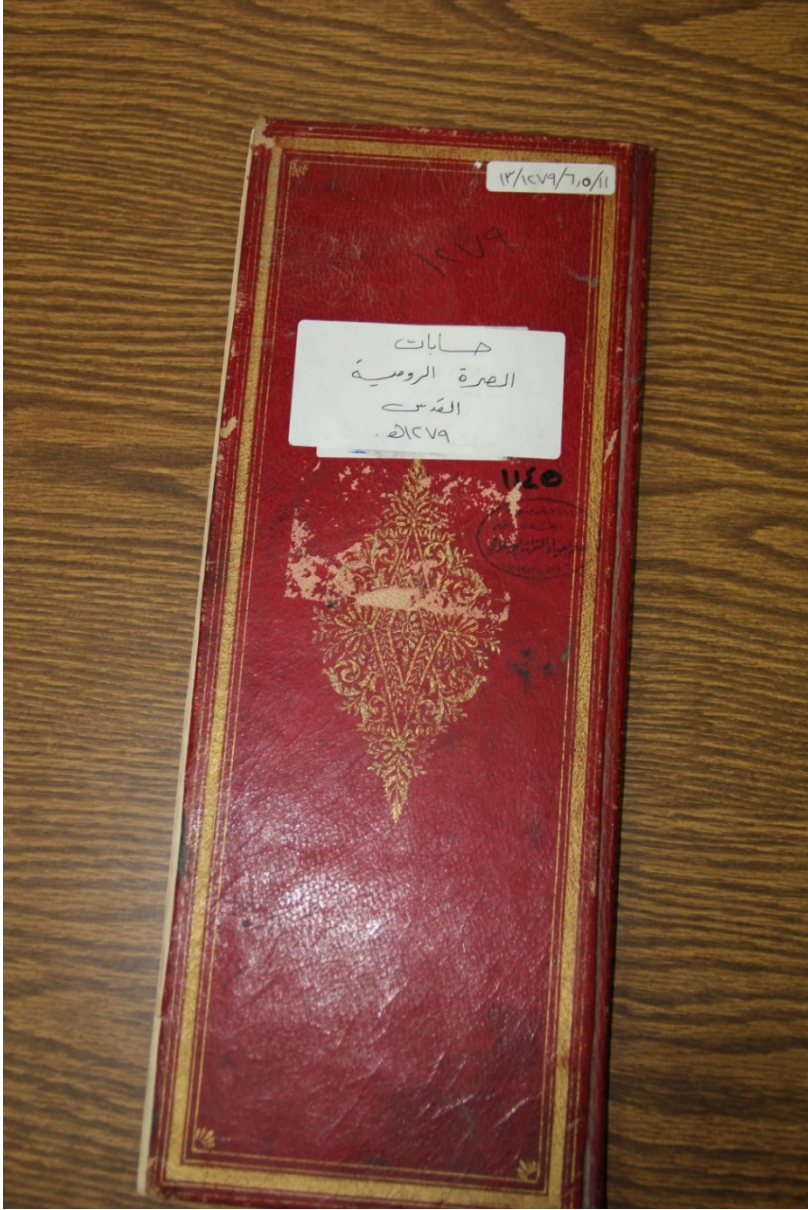
¹² Bevatna, 21-26.

Kütüphanenin en geniş koleksiyonu gazete arşividir. El-Kuds, el-Eyyâm, el-Fecîr, Filistin, Difa' ve Kermil gibi çeşitli gazeteler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı ise dijital ortama aktarılmıştır. Ayrıca 1904-1918 yılları arasında yayınlanmış Türkçe gazete arşivi de yer almaktadır. Bağdat, Kahire, şam, Beyrut gibi Arap başkentlerinin gazeteleri de bu arşivde yer almaktadır. Merkezin başta Kudüs olmak üzere bütün Filistin şehirlerine dair yayın faaliyetleri de bulunmaktadır.¹³

Resim 5. Osmanlı Dönemine Ait Arşivin Muhafaza Edildiğı Dolaplar

¹³ Bevatna, 27-30.

Resim 6. Hicri 1279 tarihli Surre Defteri

Arşivdeki fonlar coğrafi bölgelere göre dolaplara ve dosyalara verilen numaralarla tasnif edilmiştir. Bundan ayrı olarak konularına göre de bir tasnifleme söz konusudur. Mali-muhasebat işleri, tamiratlar, vakfiyeler,

siyasi işler, askeri işler, kanun ve mevzuat, medreseler, görevliler gibi farklı konu başlıklarına ayrılarak tasnif edilmiştir.

1	Eriha
2	Beyt Lahm
3	Bi'ru's-Sebi'
4	Cenin
5	Hayfa
6	Halil
7	Ramallah
8	Remle ve Lid
9	Batı şeria ve Ürdün
10	Tulkerim
11	Akka ve Safed
12	Gazze
13	El-Kuds
14	Nablus

15	Nasıra
16	Yafa
17	Taberiye
18	Bisan
0	Genel
—	Listede Olmayan Yerler

Tablo 2. Bölgelere Göre Tasnif

Sıra No	Konu	Tasnif No
1	Vakfiyeler	3
2	Tamirat	6
3	Hesaplar	9
4	Yazışmalar	12
5	Zaviye ve Tekkeler	15
6	Turizm	18
7	Siyasi	21

8	Genel İşler	24
9	Askeri	27
10	Kanunlar ve Davalar	30
11	Medreseler	33
12	Mescidler	36
13	Kabirler	39
14	Görevliler	42
15	Belgeler	44

Tablo 3. Osmanlı Dokümantasyon Dairesinin Ana Konularının Listesi

Araştırmacı yukarıdaki konulara göre tasnif edilmiş listeden seçtiği konunun karşısında bulunan rakama göre çalışmasına yön verecektir. Örneğin “tamirat” konularına dair çalışma yapmak isteyen 6 numaralı dosya/dolap içinden kendi içinde de rakamlarla tasnif edilmiş tamirat dosyalarına ulaşabilmektedir.

Osmanlı Filistin’i için son derece büyük öneme haiz bu arşivde el değmemiş binlerce belge bulunmaktadır. Bu yazı adı geçen arşivin tanıtılmasına bir vesile olacaktır. Ebû Dîs kasabasında bir arşivin bulunduğunu başta kasabanın halkı olmak üzere çoğu Filistinli sayemde öğrenirken arkamda birçok hayalperest hazine avcısı bırakmıştım. Zira onlar için Osmanlı Arşivi sadece Türkiye’de bulunan bir tapu kadastro merkeziydi. Bu ise İsrail’in müsadere politikasının bir ürünüydü. Bu bakımdan Filistin tarihini anlamak ve tanımlamak için daha çok araştırmacıya ihtiyaç vardır. Hem Filistin sorunu çerçevesinde modern Filistin tarihinin araştırılması hem de Filistin’in tüm dönemlerine dair izlerin

bulunabileceği klasik bir arşivden öte olan misafirhane niteliğindeki bu arşiv araştırmacıları beklemektedir.

Bu arşivden başka Filistin ve İsrail’de başta Mescid-i Aksa Kütüphanesi olmak üzere Tel el-Büyût (Beka’) Arşivi, İbrani Üniversitesi Arşivi, Kudüs Belediyesi arşivi, Nablus Belediyesi Arşivi ve Nablus Hayfa, Yafa, Akka’daki mahkeme kayıtları arşivi bulunmaktadır. Kudüs Belediyesi Arşivi tamamen bu arşivde bulunmakta olup Nablus Arşivi ise kısa zamanda burada hizmet vermeye başlayacaktır. Aksa Kütüphanesi’nde 2800’den fazla yazma mevcuttur. Ayrıca Şeyh Muhammed el-Halilî ve Halil el-Hâlidî vakfına ait olan kitaplar da bu kütüphane korunmaktadır. Aile arşivlerinden Hüseyinî, Alemî, Aselî, Decânî ailelerinin arşivlerinde 200’den fazla orijinal Osmanlı fermanı olduğu bilinmektedir. Yine aile kütüphanelerinden olan ve Budeyrî, Hâlidî ailesine ait olan kütüphanelerde yaklaşık 2600 kitap bulunmaktadır. Özbekiyye tekkesine ait kütüphanede ise kısmi miktarda yazma bulunmaktadır.¹⁴

Kilise arşivlerinde orijinal ferman koleksiyonlarını görmek mümkündür. Bu arşivlerde bulunan en eski belge (Hicri 583) Eyyübîler dönemine aittir. Özellikle Ermeni kilisesinde 40.000’den fazla kitap vardır. Ermeni kilisesinde bulunan fermanların Ermenice indeksi bulunmaktadır. Habeş ve Kipti kiliselerinde ise şimdiye kadar bir tasnif çalışması yapılmamıştır. Fransiskan ve Grek kiliseleri ise fermanları kendi dillerine tercüme etmişlerdir.

¹⁴ Bu arşivlere ve kataloglarına dair tanıtımlar için bkz. Donald P. Little and A. Uner Turgay, Documents from the Ottoman Period in the Khâlidî Library in Jerusalem, Die Welt des Islams, New Series, Vol. 20, Issue 1/2 (1980), 44-72; Fatma Meliha Şen, “Kudüs’teki Yazma Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Türkçe El Yazması Eserler” *Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu*. 29-29 Kasım 2013, Bildiriler, c. 1 (Ankara: TTK, 2014), 71-83.

Sonuç

Dijital çağda burada zikredilen arşiv ve kütüphanelerdeki bazı kaynaklara çeşitli kütüphaneler ve arşivler vasıtasıyla ulaşmak mümkün olabilir. Ancak şehir çalışmalarında içinde bulunulan arşivin havasını solumak ve açık raf erişimine sahip olmak araştırmacı için önemli bir nimettir. Hala ayakta bulunan görsel kaynakların içinde bulunarak havası teneffüs edilen şehirde kaynaklara nüfuz etmek ve o şehri tasvir etmeye çalışmak bilimsel üretime katkı yapmaktadır. Söz konusu arşivde çalışmalarda bulunduğum dönemde (2012) İsrail'in Gazze'ye yönelik yapılan saldırılarına ve BM'nin Filistin'e gözlemci devlet statü vermesiyle resmi evraklarda "Filistin Devleti" ifadesinin yer aldığına şahit olmuştum. Her gün yürüyerek gittiğim arşive komşu, İsrail'in bütün Batı Şeria boyunca ördüğü "güvenlik duvarı" herkes için psikolojik bir baskı unsuruydu. Diğer taraftan Filistin'in neresi olduğına dair bilgi eksikliğınden veya kirliliğınden kaynaklanan ve yabancı medya kaynaklı haberlerin servis edilerek Filistin'in anlaşılmaya çalışıldığı dünyada bir "Filistin Sorunu" olduğu aşikârı.

Buna mukabil Venezuela'da okullarda Filistin sorununun öğretildiğı ve Filistin haritalarının dağıtıldığını öğrendiğimde ise bizim Filistin'e bakışımıza dair bir problem olduğunu anlamıştım. Ülkemizde son üç yılda bu zaviyeye dair bir gelişme olduğunu da ifade etmeliyim. Hulâsaten bu arşivin tanıtılmasının Türk akademisinde Filistin'de araştırma yapma fikrine dair çelişkili duygulara sahip araştırmacılar için bir teşvik unsuru olmasını temenni ediyorum.

Kaynakça

- Bevatna, Şeyh Cemal. *Müessesetü İhyâi't-Türâs ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye. Ayzeriyye-Beytü'l-Makdis: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'd-Diniyye*, 2008.
- Conrad, Lawrence I. "The Khalidi Library." *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*. ed. Slyia Auld, Robert Hillendbrand. London: Altajir World of Islam Trust, 2000: 191-209.
- Doumani, Bashara B. "Palestinian Islamic Court Records: A Source for Socioeconomic History", *Review of Middle East Studies* 19/2 (1985): 155-172
- Kudüs Şer'iyye Sicili 219 25 Receb 1136/8 Nisan 1735
- Little, Donald P. and A. Uner Turgay. "Documents from the Ottoman Period in the Khâlidî Library in Jerusalem." *Die Welt des Islams*, New Series, 20, 1/2 (1980): 44-72.
- Mandaville, Jon E. "The Ottoman Court Records of Syria and Jordan." *Journal of the American Oriental Society*. 86/3 (1966): 311- 319.
- Salameh, Khadr. "Aspects of the Sijills of the Shari'a Court in Jerusalem." *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*. ed. Slyia Auld, Robert Hillendbrand. London: Altajir World of Islam Trust, 2000: 103-144.
- Şen, Fatma Meliha. "Kudüs'teki Yazma Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Türkçe El Yazması Eserler." *Osmanlıdan Günümüze Filistin Sempozyumu*. 29-29 Kasım 2013, Bildiriler, c. 1 Ankara: TTK, 2014: 71-83.
- Tatar, Burhanettin. "Tarihsel Mekân Fenomenolojisi." *Milel ve Nihal* 4/3 (Eylül-Aralık 2007): 19-29.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. Çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2011.